

REDAKTIONEN

3 Förord

Neurodiversitet: från representation till resonans

JONAS ROSS KJÆRGÅRD

13 Neurodiversitet og litteratur

Lykkens fænomenologi, sansningernes politik og Sylvia Plaths tulipaner

JENNY BERGENMAR

37 Neurodivergenta släktskap

Från representation till resonans och världsskapande

LINUS NICOLAJ CARLSEN

55 En indkapslet menneskehed

Autisme som en neuropolitisk metafor

LASSE R. GAMMELGAARD

73 Neurodiversitet, Theory of Mind og tegneserieeksperimenter

ANNA GRÖNLUND

97 Psykiatrins kinesiska encyklopedi

DSM och psykiatrins paradoxala kroppslighet

THOMAS HUSTED KIRKEGAARD

117 Mod en *disablist* musikteori

Introduktion til en ny strømning

Essay

ANN-MARIE TUNG HERMELIN & ANNA NYGREN

139 Förslag om en neurodivergent läsart & ömsesidig översättning

Anmeldelser

KASPER LEVIN OG MARTIN GLAZ SERUP

153 Følelserne er fulde af følelser

Anmeldelse af *Att återta ett annat modersmål*

SILJE HAUGEN WARBERG

- 161** Normalitetsimperiet, nevrodiversitet og kapitalisme
Anmeldelse af Robert Chapmans *Empire of Normality: Neurodiversity and Capitalism*

ANNE SOPHIE HAAHR REFSKOU

- 169** Kritik og didaktik
Anmeldelse af Laura Seymours *Shakespeare and Neurodiversity*

Uden for tema

JONAS EIKA OG JONAS ROSS KJÆRGÅRD

- 175** Tiden, Fællesskabet, Foreningen
Samtale med Jonas Eika i anledning af *Åben himmel*

OMSLAG

Rebecka Bebben Andersson: Skiss för fasader i betong för ett av teknikhusen längs spårväg Tvärbanan i Stockholm, hållplats Ärvinge. Konstnären har tecknat bilder för åtta olika hus utifrån personliga berättelser om olika platser längs den 8 km långa nybyggda spårvagnsbanan.

FÖRORD

Neurodiversitet: från representation till resonans

Neurodiversitet som begrepp och forskningsfält är på väg att förankras i en skandinavisk kontext. De senaste årens offentliga diskussioner, parallellt med akademiska och aktivistiska praktiker och utbyten, har bidragit till en större synlighet och medvetenhet om neuromångfald. Stadigt växer litteratur och forskning i ämnet, också med bidrag från de nordiska länderna. Samtidigt finns det en brist på kunskap som gång efter annan ger sig till känna och påminner om att neurodiversitet som fenomen fortfarande skapar frågor.

"Det finns inget samband mellan heilande och autism", slog en krönikör fast sedan Elon Musk lyfte upp armen i en igenkännbar gest under Donald Trumps presidentinstallation (Mirjamsdotter). Krönikan var ett av många inlägg på temat huruvida Musks eventuella autism kan (bort)förklara politiskt extrema yttringar. "Ensamhet, inte autism, kan förklara våldsbrott" löd en annan rubrik efter skolskjutningen i Örebro den 4 februari 2025 (Bratt), då gärningsmannen Rickard Andersson dödade tio personer innan han tog sitt liv. När det blev känt att Andersson gått i en specialklass under gymnasiet tog spekulationerna om autism och motivbild fart till den grad att föreningar som organiserar autister såg sig nödgade att kommentera saken (Sandberg). Risken för ökad stigmatisering i spåren av skjutningen lyftes i media, där det åter ansågs befogat att dementera samband mellan

autism och våldsutövning (Ghannad). Den tragiska skjutningen i Fields köpcentrum i Köpenhamn sommaren 2022 skapade debatt om vårdens bristande resurser och bristen på adekvata insatser för sårbara personer som drabbas av psykisk sjukdom (Spangsberg Hansen och Østerlin Kock).

Att tillhöra en neurominoritet innebär att ständigt förhålla sig till representation, till bilder och föreställningar som diskuteras och dissekteras, förklaras och legitimeras. Ibland får neurodivergenta själva uttala sig, men ofta är det andra mer eller mindre självutnämnda experter som uttolkar minoritetens närvaro, ställer diagnos på diagnossamhället och pekar ut riktningen för vad som borde göras eller hur det borde vara. Autism, ADHD och andra exempel på namngivna eller icke-namngivna sätt att vara väcker reaktioner som präglas av affekt snarare än kunskap. Så drunknar till exempel neurodiversitetsrörelsens kritik av diagnoser och diagnosticering i föreställningen om communityt som ett identitetspolitiskt projekt med exklusiva anspråk. Så försvinner statistik kring överdödlighet, fattigdom och utsatthet i en abstrakt debatt om vad som är "allmänmänskliga" erfarenheter.

Som konsekvens av det sätt som neurodiversitet tar plats i världen har neurodivergenta aktivister ifrågasatt uteslutande kulturer, ekonomier och medicinvetenskapliga ordningar. Det arbetet har haft inflytande på den akademiska kontext där inte minst neurodivergenta forskare förändrat utsägelsepositioner och forskningsperspektiv. Relationen mellan aktivism och forskning är viktig för detta tidskriftsnummer, inte minst som ett erkännande av kunskaper och tänkande som föregått och fortfarande informerar den akademiska neurodiversitetsforskningen.

Även om neurodiversitet existerat långt innan det fanns ett sådant begrepp är dess relation till vetenskaplig medicin och diagnostik en given aspekt av den samtida diskussionen. Aktivister och forskare är kritiska till diagnostikens terminologi, där brist och tillkortakommanden är vad som definierar neurodivergenta sätt att vara. Samtidigt stiger flera definitioner och identitetsskapande begrepp ur den medicinska diskursen. Mötet med vården och diagnostiken kan vara förödande eller bekräftande, språket kan hjälpa eller ha sönder. Som framgår av texterna i detta nummer får diagnostiken konsekvenser för representation, läsning och

översättning. Det går inte att undkomma det språk som upprättats. Så förhåller sig neurodivergenta författare och forskare till diagnostik för att bli läsbara för andra, ett översättningsarbete pågår ständigt mellan den medicinska blicken och de levda erfarenheterna. Diagnostiken är starkt förknippad med rättigheter, till exempel i utbildningssituationer, där en fastställd diagnos kan vara enda möjligheten att få det stöd som behövs för att kunna genomföra skolgång eller utbildning i ett system utformat för neurotypiker.

Ett uttryckligt mål vi haft med föreliggande nummer är att undersöka neurodiversitet bortom ren representation. Ur ett minoritetsperspektiv är det förvisso betydelsefullt att det finns normbrytande gestalter i kulturen att identifiera sig med, såväl upphovspersoner som fiktiva och självbiografiska karaktärer. Liksom det är av vikt ur ett demokratiskt perspektiv att samhället skildras utifrån minoriteters villkor och verklighet. Men som bland andra James McGrath har påpekat har den ökade representationen av autistiska karaktärer inte skapat en mer mångfaldig bild av autism, utan snarast en ytligare och mer fördomsfull (McGrath 2). Även om representationens roll i skildringar av neurodivergenta liv är viktig, är det kanske bortom dessa som neurodiversitetsperspektivet bäst kommer till sin rätt. Våra frågor har därför varit inriktade på att söka resonans, snarare än representation. I konsten och litteraturen tycks detta vara en fruktbar väg. Representativa karaktärer och figurer riskerar att bli parodiskt tillyxade och pinsamt övertydliga, i synnerhet för dem som förväntas känna igen sig i dem (även om den tilltänkta läsaren/publiken ofta tycks vara majoriteten). Skulle neurodiversitetsbegreppet möjligen kunna användas på ett mer analytiskt sätt? Vilken kritisk potential finns i närmandet av kulturen och konsten från en annan synvinkel?

Vi vill inte förbigå representationens dilemma. De (van)föreställningar som florerar i kulturen och samhället har reella konsekvenser i människors liv och utan en kritisk blick på representation riskerar neurodiversitet att bli ett begrepp utan förankring. Under det redaktionella arbetet med detta tidskriftsnummer har vi blivit medvetna om att representationens skugga stadigt vilar över projektet. Vi är dock fortfarande intresserade av resonans, av hur fältet vidgas genom nya läsningar och fler röster.

Vi hade en önskan att bredda perspektivet, då mycket forskning specifikt rör autism, medan neurodiversitet innefattar många variationer av ickepatologiserade funktionssätt.

Det visade sig när de olika bidragen inkom, att autism fortfarande dominerar artikelförfattarnas intresse. Som en inledning till ett skandinaviskt samtal om neurodiversitet är det rimligt att ta avstamp i den inflytelserika amerikanska och europeiska autismforskning som finns, för att framöver vidga och bygga ut forskningsfältet.

Vad vi under det redaktionella arbetet identifierat som möjligheter är översättningen, formen och läsningen. Översättning som begrepp är något som återkommer i analyser av neurodiversitet i ett samhälle organiserat för neurotyper. Vilka översättningar måste ske till följd av det så kallade dubbla empatiproblemet, det vill säga de ömsesidiga svårigheter olika neurotyper har att förstå och känna med varandra (Milton). Hur och på vilket sätt är översättning möjlig? Likaså frågan om formen. Finns det en "neurodivergent form"? Riskerar den i så fall att endast identifieras som en modernistisk estetik, med sitt karaktäristiska idiom? Kanske är det ändå läsningen som har störst potential att gå från representation till resonans. Vilka neurodivergenta läsararter finns det? Hur kan nya läsningar vitalisera det litterära fältet och den humanistiska forskningen? En representationskritisk analys kan sättas i spel med verk som inte lånar sig till en entydig bild av neurodiversitet.

Neurodivergent resonans kan förstås som en händelse; en lättnadens identifikation, en avsaknad av neurotypiska tillrättalägganden eller igenkännandet av en gemenskap som inte nödvändigtvis namnges, men som upplevs. Utifrån en sådan resonans kan författare, forskare och läsare fortsätta skapa ytterligare resonansbotten. Kanske är det viktigt att resonans här förstås utifrån ett neurodivergent bottom-up-tänkande. Det vill säga att det inte i första hand handlar om att relatera till en helhetsbild (diagnos/representation) och utifrån den fylla i de neurodivergenta detaljerna, utan att med utgångspunkt i sinnesförnimmelser och associationer, mönster och detaljer upptäcka den resonans som uppstår.

Relation mellan olika neurotyper förutsätter i de flesta fall någon typ av översättning. I kommunikation, sociala situationer och fysiska miljö-

er uppstår språkförbistring och missförstånd, ibland total stumhet. Det dubbla empatiproblemet illustrerar svårigheten och den historiska ojämlikhet som gett den neurotypiska majoriteten tolkningsföreträde. I stället för en ömsesidig översättningsprocess hänvisas neurodivergenta till en översättningspraktik där majoritetens krav på förståelse och anpassning innebär ett utmattande sisyfosarbete. Den medicinska diskursen har å sin sida ofta översatt det neurodivergenta sättet att vara till diagnosmanualer som definierar detta vara i termer av brist och tillkortakommanden.

Om diagnoskriteriernas arbiträra funktion skriver Anna Grönlund i sitt bidrag till detta tidskriftsnummer. Grönlund menar att medicinska narrativ inte entydigt ska beskrivas som neurotypiska, men att biologins själva grundvalar måste "ses som flytande, komplexa, föränderliga och som föremål för potentiell påverkan utifrån." Så sett står det medicinska perspektivet i en översättningsrelation till det sociala och språkliga perspektivet. För att å ena sidan erkänna och förhindra ett visst lidande (sensorisk överkänslighet, smärta) och å andra sidan motarbeta ett annat (patologisering, förlegad kategorisering) bör ett etiskt ramverk för neurodiversitet befinna sig i glidningen mellan språkligt erkännande och kroppslig närvaro, menar Grönlund.

En sådan glidning kan skönjas i Jonas Ross Kjærgårds artikel om neurodiversitet och litteratur. I sin läsning av Sylvia Plaths "Tulpaner" lyfter Kjærgård fram den våldsamma synestetiska erfarenheten av en bukett tulpaner i ett sjukhusrum och det lyriska jagets ambivalens i förhållande till tid och rum, och dess förväntningar i en större politisk kontext. Översättningens glidning, förbindelser och förskjutningar, öppnar upp för nya förståelser av litteratur och neurodiversitet.

Översättning i bemärkelsen fruktbart utbyte mellan queerteoretisk analys och neurodiversitetstänkande har Ross Kjærgårds artikel gemensamt med Jenny Bergenmars bidrag om neurodivergenta släktskaper. Bergenmar lyfter framför allt fram förbindelserna mellan neurodivergens och trans, i att bära ett historiskt arv och söka sina referenspunkter och sammanhang. Neurodivergenta självbiografiska texter knyter an till historiska gestalter och berättelser. De upprättar ett släktskap som kan förstås utifrån resonans som ett metodiskt begrepp eller en möjlig läsart. Att röra sig mellan tider

och över generationer är ytterligare ett sätt att praktisera neurodivergent översättning.

Linus Nicolaj Carlsen riktar sig mot en kulturell neurotypisk fantasi om autism, så mjölkad på mening att "autistisk" snart är en död metafor. I sin artikel om autistiska konfigurationer skriver Carlsen att den metaforiska utsagan är en epistemologisk jonglering med skillnad och likhet, till exempel gestaltad i Lewis Mumfords "The Pentagon of Power". Autism-metaforen migrerar till att beteckna det moderna livet i stort, via två psykiatriskt bestämda föreställningar. Sådant går det att förstå de aspekter (representation/misrepresentation och historiska genealogier) av autism-metaforens segdragna, ännu inte helt döda existens som en översättning, där psykiatrins språk spiller ut över andra områden.

I Lasse R. Gammelgaards artikel om neurodivergens och tecknade serier finns ett annat, mer intimt, översättningsarbete gestaltat. Där närmar sig en serietecknare sin dotters autistiska värld, det vill säga närmar sig hennes multimodala kännande-tänkande genom serieformens multimodala form. En översättning som naturligtvis vänder sig utåt, mot läsaren, som den tredje instansen i korskommunikationen neurotyper emellan.

Gammelgaards artikel aktualiserar alltså även *formens* potential för neurodivergent berättande som utmanar patologiska perspektiv. Utifrån ett neurodivergent vara i världen, sådant det beskrivs och gestaltas inifrån (och i översättning), är form en central förståelsehorisont. Preferensen för sensoriska förnimmelser, för icke- eller mellankategoriska uttryck, för språk som materialitet kan förstås som neurodivergenta konstnärliga manifestationer. En grundkurs i skrivande för neurodivergenta studenter som gavs hösten 2022 på HDK-Valand (vars antologi recenserar i detta nummer) vittnar om intresset för form som utmärkande för de texter som skrevs under kursens gång. Utmärkande, men inte uteslutande. Att påvisa någon särskild neurodivergent estetik låter sig inte göras. Däremot kan resonans precis lika gärna uppstå i förhållande till det konstnärliga uttrycket i ett verk som till ett biografiskt berättande eller historisk representation.

I Ann-Marie Tung Hermelin och Anna Nygrens dialogiska essä, som rör både översättning och läsning, är formen betingad av allt annat. Av ärendet, av författarna, av neurodivergens. En orkeslöshetens etik och es-

tetik formuleras i en formmässig och dialogisk tillit. Den karaktäriseras av en associativ energi som går på tvärs mot orkeslösheten. Genom ordlekar, affekter, missförstånd tar texten form som en poetik vilken iscensätter det neurodivergenta parallellvarandet/lekandet. Orden är lådor, eller fungerar som en trollkarls hatt. "Det låter kanske konstigt att tänka på språkens relationer såhär, men för den som dom kallar konstig, så kan det vara, viktigt, och därför vill vi, tro att det är värdefullt."

Form är avgörande. Men som Tung Hermelin och Nygren skriver: "Eftersom neurodivergenta skrivformer och översättningar enligt oss redan finns, är det primära behovet inte att identifiera dessa skrivpraktiker, utan snarare att urskilja en neurodivergent läsart."

Läsning i betydelsen kritik behandlas i Thomas Husted Kirkegaards artikel om musikanalys. Två inflytelserika musikteorier, Schenkeranalys och funktionsanalys, diskuteras utifrån *disablist musical theory*. Husted Kirkegaards analys ger för handen att en studie av stilistiska normer alltid är behäftad med kulturella föreställningar och att ableistiska diskurser präglar sökandet efter "sunda" strukturer. Neurodiversitetsbegreppet kan då bidra med en förnyelse av analysstrategierna. Artikeln föreslår en läsart som uppmärksammar det som tidigare har tolkats som något som ska övervinnas/botas. En sådan läsning, eller motnarrativ, pekar mot andra sätt att förstå harmonier och analysera musik.

Ross Kjærgård föreslår också en neurodivergent blick på världen, det vill säga på det kroppsliga mötet mellan subjekt och värld. I litteraturens arbete med bespråkligande av sinneserfarenheter finns en fenomenologisk koppling till den neurodivergenta erfarenheten. En känslomässig följsamhet, besjälandet av omvärlden och associationer som bryter sig ur ett vanemässigt normativt språkbruk kan känneteckna ett neurodivergent vara eller ett poetiskt modus, beroende på hur (och vem) som läser.

NYA LÄSNINGAR GENERERAR FLER NYA LÄSNINGAR

Som Jenny Bergenmar visar med fallet Coppélia i sin artikel, går det att göra läsningar som förhåller sig till och skapar resonans. De slentrianmässiga karikatyrer, "lukrativa spektakel" som bygger på stereotypa föreställningar förnyar inte förståelsen av neurodivergens. Men genom att läsa autism som

performans snarare än representation möjliggörs en kreativ mötesplats för neurodivergenta subjektiviteter. Liksom Tung Hermelin och Nygren pekar Bergenmar mot nya läsarter som kan praktiseras på olika sätt. Sökandet efter neurodivergent släktskap är ett aktivt skapande, ett görande av resonans, som i sin tur får följdverkningar. Nya läsningar genererar fler nya läsningar och bidrar till ett världsskapande, en neurodivergent kultur som ifrågasätter och förändrar vad som blir läsbart, relevant och rentav självklart. Vad ett sådant världsskapande kan komma att innebära för läsningar i offentligheten vet vi inte. Men kanske skulle de närmast tvångsmässiga reservationerna så snart neurodivergens kan anas i ett verk bli lite genant? En kritikers lättnad över att författaren till en roman inte delar "tidens fäbless för att döpa människor i diagnosernas dopfunt" (Malm) har vid första anblicken mycket gemensamt med neurodiversitetsrörelsens invändningar mot diagnostik. Men sett som del av ett mönster bidrar sådana kommentarer till att tysta och förminska betydelsen av neurodivergens så snart den uppträder som skillnad. Det är motsvarigheten till den "färgblindhet" som kritiseras inom kritisk rasteori. Genom att gång på gång slå fast att alla är lika/speciella undanröjs neurodivergentas levda erfarenheter i ett neurotypiskt samhälle, som något kulturen inte behöver befatta sig med. Neurodivergenta läsningar är ett svar på den typen av neurodivergensblindhet. En motkultur av neurodivergenta översättningar, former och läsningar har potential att skapa resonans för fler, i fler sammanhang. Till en sådan kultur hoppas vi att detta tidskriftsnummer ska bidra.

Numret avslutas med en recensionsdel som relaterar till temat, samt ett samtal med författaren Jonas Eika, som ligger utanför temat, med anledning av hans roman *Åben himmel*.

God läslust!

LITTERATUR

Bratt, Anna. "Ensamhet, inte autism, kan förklara våldsbrott." *Dagens Nyheter*, 14 feb. 2025.

Ghannad, Navid. "Väldets rötter finns i samhället, inte i diagnoser." *Sydsvenskan*, 7 feb. 2025.

Malm, Victor. "Det går knappt att läsa när han mördar pojken." *Expressen*, 3 sep. 2025.

- McGrath, James. *Naming Adult Autism: Culture, Science, Identity*. Rowman & Littlefield International, 2017.
- Milton, Damian E. M. "On the Ontological Status of Autism: The 'Double Empathy Problem.'" *Disability & Society*, vol. 27, no. 6, 2012, pp. 883–887.
- Mirjamsdotter, Sofia. "Det finns inget samband mellan heilande och autism." *Västerbottens-Kuriren*, 28 jan. 2025.
- Sandberg, Anki. "Attentions kommentar angående skolskjutningen i Örebro." *Riksförbundet Attention*, 6 feb. 2025.
- Spangsberg Hansen, Allan och Østerlin Kock, Thomas. "Mor til Fields-gerningsmand: – Det er et tungt ansvar, han skal leve med." TV 2, 11 juni 2023.

